کورتەیەک لە ژیانی کارل مارکس و پوختەیەک لە مارکسیسم

(١)

نووسینی : و . ا . لنین

وەرگێڕانی : ناسر ئەمین نژاد

- ## ژیان نامەیەکی کورت

کارل مارکس رۆژی ٥ی مانگی مای ساڵی ١٨١٨ لە شاری "ترير" سەر بە ناوچەی "راين"ی پرۆس، لە خێزانێکی تێروتەسەل و روناکبیر کە خۆی لە چالاکی شۆڕشگێرانە نەدەگەیاند، لە دایک بوو. باوکی پارێزەرێکی یەهودی مەزهەب بوو، لە ساڵی١٨٢٤وە چوبووە سەر ئايينی پرۆتستان. مارکس خوێندنی ناوەندی لە "ترير" تەواو کرد و دواتر چووە زانکۆ، سەرەتا لە "بۆن" و پاشان لە "برلين" دەستی کرد بە خوێندنی ماف واتە حقوق و زياتريش مێژوو و فەلسەفە. ساڵی ١٨٤١ فەلسەفەی «ئيپيکور[1]»ی کردە بابەتێک بۆ نوسينی کۆتايی نامەی زانکۆ. مارکس ئەودەم لە باری بيروبڕواييەوە هێشتا لايەنگری "هێگێل" و ئيدەئاليست بوو، لە "برلين" خۆی لە کۆڕوکۆمەڵی "لايەنگرە چەپەکانی "هێگێل" «برنۆباوئێر[2]و کەسانی ديکە» نزيک خستەوە کە هەوڵيان دەدا لە فەلسەفەی "هێگێل" ئەنجامی "ئاتيئيستی"[3] و شۆڕشگێڕانە وەربگرن.

مارکس پاش تەواوکردنی خوێندن بە مەبەستی دەرس وتنەوە لە زانکۆ رووی لە شاری "بۆن" کرد. بەلام سياسەتی کۆنەپەرستانەی دەوڵەت، مارکسی لاوی وا لێکرد تا دەست لە کاری ناو زانستگا بشوا، ئاخر هەر ئەم دەوڵەتە لە ساڵی ١٨٣٢، پلەی مامۆستايی لە "لودويک فۆيرباخ"[4] ئەستاند و ساڵی ١٨٣٦ش جارێکی ديکە رێگەی زانکۆيان لێبڕی، هەروەها لە ساڵی ١٨٤١يشدا مافی دەرس وتنەوەيان لە پرۆفسۆری لاو "برنۆباوير" بڕی. لەم سەردەمەدا و لە ئاڵمان بير و روانگەی " لايەنگرە چەپەکانی هێگێل" بە خێرايی هەڵيدەدا و لە برەودا بوو. فۆيرباخ بە تايبەت لە ساڵی ١٨٣٦ بەدواوە رەخنە لە ئيلاهياتی دەست پێکرد و رووی لە ماترياليسم کرد. ئيتر ئەم تێڕوانينە لە

---

[1] ـ « ئيپيکور Epicur ٢٢٤ ـ ٢٧٠ی بەر لە زايين ». فەيلەسوفێکی ماترياليست و ئاتيئيستی يۆنانييە و قوتابخانەکەی خۆی لە ئاتن دامەزراند. پوختەی فەلسەفەکەی بريتييە لە:

- جيهان و سروشت وکۆمەڵگا مادين (ماديت)
- بڕوای بە چوارچيوە و بنەماکانی هەڵدان و پێگەيشتن هەيە.
- ئينسان دۆست و گەشبينە بە مرۆڤايەتی.
- لايەنگری ئيلحادە و پێیوايە خودايەک لە گۆڕێدا نيە. (و.کوردی)

[2] ـ «برنۆباوير،١٨٠٤–١٨٨٢» فەيلەسوف و ئيدەئاليستی ئاڵمانی و يەکێک بوو لە ناسراوترين لايەنگرە چەپەکانی هێگێل. لە هەڵسورانی رۆژنامەگەريدا سەرەتا رۆژنامەنوسێکی راديکاڵ– بورژوا بوو، بەلام لە شەستەکان بەدواوە بوو بە لايەنگری بيسمارک. مارکس و ئينگێلس لە نووسراوەکانی وەک «خێزانی پيرۆز،١٨٤٤» و «ئيدئۆلۆژی ئاڵمانی،١٨٤٥–١٨٤٦» بيروڕا ئيدەئاليستييەکانی «برنۆباوير» يان داوەتە بەر رەخنە. (و.ف)

[3] ـ رەدکردنەوەی هەر هێزێکی لە دەرەوەی سروشت و هەروەها مەزهەب. (و.ف)

[4] ـ «لودويک فۆيرباخ» يەکێکە لە فەيلەسوفە ماترياليستە ناسراوەکانی ئاڵمان. فۆيرباخ فەلسەفەی ئيدەئاليستی «هێگێل»ی دايە بەر رەخنە، بەلام نەيتوانی ماترياليسم بکێشێتە ناو مەيدانی هەڵسورانی کۆمەلايەتی. فۆيرباخ لە هەمان کاتدا کە لە دەرەوەی مەسەلە کۆمەلايەتييەکاندا ماترياليستێکی بە برشت بوو، بەلام لە لێتێگەيشتنی دياردە کۆمەلايەتييەکاندا هەروا ئيدەئاليست مايەوە. فۆيرباخ لە دواين ساڵەکانی ژيانيدا رووی لە ئەدەبياتی سوسياليستی کرد و لە ساڵی١٨٧٠وە چووە ناو ريزەکانی حيزبی سوسيال دموکراتی ئاڵمان.(و.ف)

www.rawij.com

ساڵی١٨٤١دا، لە لای بوو بە روانگەیەکی چەسپاو و باڵادەست، کە خۆی لە کتێبی "جەوهەری مەسیحییەت"دا نیشاندا. لە ساڵی١٨٤٢شدا نووسراوەیەکی دیکەی بە ناوی «حوکمە بنەڕەتییەکانی فەلسەفەی داهاتوو» بڵاوکردەوە. دواتر "فریدریک ئەنگێلس" لە سەر ئەم بەرهەمانەی "فویرباخ" نووسی: «دەبوا بە گۆشت و ئێسکەوە هەستمان بە شوێنەواری رزگاری دەرانەی ئەم نووسراوانە کردبا، ئێمە[5] دەم و دەست بووینە لایەنگری "لودویک فویرباخ".

لەم سەروبەندەدا بورژوا رادیکاڵەکانی "راین" کە خاڵی هاوبەشیان لە گەڵ "لایەنگرە چەپەکانی هێگیل" هەبوو، رۆژنامەیەکی دژبەر واتا «ئۆپۆزسیون»یان بە ناوی "راین" لە شاری "کۆلن" دامەزراند. یەکەم ژمارەی ئەم رۆژنامەیە لە ژانوواری١٨٤٢دا بڵاوکرایەوە. ئەمانە داوایان لە مارکس و "برنۆباویر" کرد وەک هاوکارانی کارا و سەرەکی لە گەڵ کەون. مارکس لە ئوکتۆبری ١٨٤٢دا بوو بە سەرنووسەری رۆژنامەی "راین" و شاری "بۆن"ی بەجێهێشت و لە "کۆلن" نیشتەجێ بوو. ئەم رۆژنامەیە لە دەورانی سەرنووسەریی مارکس دا گەلێک بەرچاوتر لایەنی شۆڕشگێڕانە و دموکراتیکی گرتە بەر. دەوڵەت سەرەتا دوو سێ جار ئەم رۆژنامەیەی خستە ژێر مەقەستی سانسۆر و پاشان بڕیاری دا بە یەکجاری دایبخات. مارکس بە ناچار بەر لە تەواو بوونی مۆڵەتی دیاری کراو دەستی لە کار کێشایەوە، بەڵام ئەم وازهێنانەش مەترسی داخستنی لە سەر رژنامەکە لانەبرد و سەرئەنجام لە مارسی ساڵی١٨٤٢دا دەرکەیان گاڵە دا. جگە لەو وتارانەی کە لە کتێبنامەیەکی «بیبلیۆگرافیا» وتارەکانی مارکس لە رۆژنامەی "راین"دا دەست نیشانمان کردووە[6]، ئەنگێلس وتاری "وەزعی رەزەوانەکانی دۆڵی موزیل" بە یەکێک لە گرینگترین وتارەکانی مارکس لە رۆژنامەی "راین" ناو دەبات. کاری رۆژنامەگەری مارکسی وەئاگا هێنا کە بە گوێرەی پێویست شارەزایی لە ئابووریی سیاسیدا نیە، هەر بۆیە لێبڕاوانە قۆڵی هەڵکرد بۆ خویندنەوە و فێربوونی ئەم بابەتە گرینگە.

مارکس لە ساڵی١٨٤٢دا و لە شاری "کریتسناخ" لە گەڵ "ژنیفن وستفالن"، دۆستی سەردمی مناڵی، کە هەر لە دەورانی خوێندنی زانکۆوە هاوڵی یەکتر بوون، زەماوەندی کرد. "ژنیفن وستفالن" لە بنەماڵەیەکی کۆنەپارێز و ئەشرافی "پرۆس" بوو. برا گەورەکەی لە هەرە رەشترین و کۆنەپەرست ترین سەردەمەکاندا، واتە لە ساڵەکانی نێوان١٨٥٠ تا ١٨٥٨ وەزیری ناوخۆی "پرۆس" بوو. مارکس لە پائیزی ساڵی١٨٤٢دا چوو بۆ پاریس تا لە گەڵ "ئارنۆلد روگە"[7] گۆڤارێکی رادیکاڵ لە دەرەوەی وڵات بڵاوبکاتەوە. تەنیا یەک ژمارە لەم گۆڤارە کە "ساڵنامەی ئاڵمانی فەرانسەیی" ناو بوو، بڵاوکرایەوە و لە بەر ناکۆکی بیروبڕوایی لە گەڵ "روگە"، هەروەها لە بەر تەنگ و چەڵەمەی بە نهێنی بڵاوکردنەوەی لە ناوەوەی وڵات، ڕاگیرا. وتارەکانی مارکس لەم گۆڤارەدا بە ئاقارێکی زۆر شۆڕشگێرانەدا دەرۆن؛ "رەخنەی بێ ئامان لە سەرتاپای نەزمی مەوجود دەگرێ، «چەکی رەخنە» رادەگەیەنێ و راستەوخۆ لە گەڵ کۆمەلانی خەڵک و پرولیتاریادا دەدوێ.

---

[4] - مەبەستی لایەنگرە چەپەکانی هێگێل و لەوانەش مارکسە.

[5] ـ لنین لە کۆتایی ئەم نامیلکەیەدا (کورتەیەک لە ژیانی کارل مارکس و...) ریزی وتارەکانی مارکس لە رۆژنامەی "راین"ی بڵاوکردۆتەوە. سەرەتا نووسیویەتی: " مارکس لە ساڵی١٨٤٢ لە رۆژنامەی "راین" لە سەر ئەم بابەتانە وتاری نووسیوە؛

- داکۆکی لە هێنانەدەرەوەی سیاسەت لە چنگ رۆحانییەکان،
- لە سەر یاسای دزینی دار،
- رەخنە لە چۆنیەتی باس و وتوویژەکانی ناو شەشەمین خولی ئەنجومەنی هەرێمی "راین" لەسەر ئازادی بڵاوکراوە و چاپەمەنی و هیتر... لێرەدا و لەم نووسراوانەدا تێپەربوونی مارکس لە ئیدەئالیزم بۆ ماتریالیزم، لە دموکراتیزمی شۆڕشگێرانە بۆ کمۆنیوم وەبەرچاو دەکەوێ (و.ف)

[7] ـ «ئارنۆلد روگە،١٨٠٢-١٨٨٠» لە لایەنگرە چەپەکانی هێگێل بوو، لە ساڵی ١٨٣٠وە تا ١٨٣٥ لە زیندان و پاشان تا ساڵی ١٨٤٨ لە دەرەوەی وڵات ژیانی بە سەر برد. دواتر لە نێوان ساڵەکانی ١٨٦٦ و١٨٧٠ ببوو بە لایەنگری "بیسمارک".. (و.ف)

ئێنگێلس لە سپتامبری ١٨٤٤دا بۆ چەنە رۆژێک سەردانی پاریسی کرد و لەو کاتە بەدواوە بووە هەرە نزیکترین دۆستی مارکس. ئەم دووانە بە تین و توانێکیی مکۆمی بەردەوام بەشداری ژیانی جۆش ساندوی تاقم و لایەنە شۆرشگێڕەکانی ئەودەمی پاریسیان کرد. هەروەها لە دژی ڕێبازە جۆربەجۆرەکانی سوسیالیسمی وردەبورژواییدا تئوری و تاکتیکی سوسیالیزمی کرێکاریی شۆرشگیر یا کمونیزم (مارکسیزم) یان دادەڕشت.

ڕێبازی"پرۆدۆن"[٨] ئەودەم گرینگییەکی تایبەتی هەبوو، مارکس لە "فەقری فەلسەفە"دا کە سالی ١٨٤٧بلاو بۆوە ، حسابی خۆی لە گەڵ "پرۆدۆنیزم" یەک لایی کردەوە. «بروااننە نوسراوەکانی مارکس لەم دەورانە، یانی ساڵەکانی ١٨٤٤ تا ١٨٤٨». ساڵی ١٨٤٥ لە سەر داوا و پێداگرتنی دەوڵەتی "پرۆس" مارکس بە ناوی شۆرشگێرێکی مەترسیدار لە پاریس دوورخرایەوە و چوو بۆ "برۆکسل". مارکس و ئێنگێلس لە بەهاری ١٨٤٧دا چوونە ناو کۆمەڵەی "یەکێتی کمۆنیستەکان"، کە بە نهێنی تێدەکۆشا و کاری "راگەیاندن"ی دەکرد. هەردووکیان چالاک و شۆرشگێرانە بەشدارییان لە کۆنگرەی دوهەمی ئەم یەکێتییە کرد، کە ساڵی ١٨٤٧ لە لەندەن گیرا. مارکس و ئێنگێلس بە پێی داوا و ڕاسپاردەیی ئەم کۆنگرەیە بەرهەمی بە ناو بانگی" مانیفیستی حیزبی کمونیست"یان نوسی و لە فوریەی ساڵی ١٨٤٨دا بلاوبووە. مارکس و ئێنگێلس لەم بەرهەمەدا بۆ یەکەمجار قەوارەی جیهان بینی و تێڕوانینێکی نوێ‌یان بە ڕاشکاوییەکی داهێنەرانە دارشت و راگەیاند. ماتریالیزمی دیالکتیکیان هێنایە گۆر، ماتریالیزمێک کە شێلگیرانە ژیانی کۆمەڵگاش بگرێتەوە... دیالکتیکیش وەک هەمەلایەنەترین و قوڵترین فێرکراوە، دەربارەی رەوتی گەشەساندن و پێگەیشتن. لە گەڵ ئەمانەش دا بە پوختی خەباتی چینایەتی و دەوری شۆرشگێڕانە، مێژوویی و جیهانی پرۆلیتاریایان خستە بەرچاو کە خوڵقێنەر و بەدییهێنەری کۆمەڵگای نوێی کمونیستییە.

کاتێ شۆرشی فوریەی ساڵی ١٨٤٨ سەری هەڵدا، مارکس لە بلژیک دورخرایەوە، پاشان ڕێگەی پاریسی گرتەوەبەر و دوای شۆرشی مانگی "مارس"یش چوو بۆ شاری "کۆلن". لەم شارە رۆژنامەی " راینی نوێ" بە سەرنوسەری مارکس، لە رۆژی یەکەمی مانگی"ژوئن"ی ساڵی ١٨٤٨وە هەتا مانگی "مای" ١٨٤٩ بلاوکرایەوە. رەوتی ڕووداوە شۆرشگێریی ساڵەکانی ١٨٤٨-١٨٤٩ راستی و دوروستی ئەو بۆچوونە نوێ- یانەیان سەلماند، هەر بەوجۆرەش کە دواتر سەرجەمی بزوتنەوە کرێکاری و دموکراتیکەکان لە هەموو وڵاتانی جیهان سەلماندویانە.

دژی شۆرش پاش سەرکەوتن سەرەتا مارکسی خستە بەر دەم دادگا «لە فوریەی ساڵی ١٨٤٩ تەبرەئە کرا»، دواتریش دەستیان لێ هەڵنەگرت و لە ١٦ی مانگی مای ١٨٤٩دا لە ئاڵمان دوریان خستەوە. مارکس رووی لە پاریس کرد،پاش خۆپیشاندانی ١٤ی ژوئن ی ١٨٤٩ لەوێش دورخرایەوە و چوو بۆ لەندەن و تا کۆتایی تەمەنی هەر لەوێ مایەوە.

هەلومەرجی ژیانی دوورخراوەیی مارکس زۆر دژوار و ئەستەم بوو. نامە گۆرینەوەکانی مارکس و ئێنگێلس کە ساڵی ١٩١٣بلاوکراونەتەوە، بە باشی ئەو بارودۆخە تاڵ و دژوارە دەردەخەن. نەداری و دەستکورتی بە تەواوی برستی لە مارکس و ژن و مناڵەکانی بڕیبوو. ئەگەر یارمەتی بەردەوام و لێبڕاوانەی ئێنگێلس نەبا، نەک هەر نەیدەتوانی کتێبی "کاپیتاڵ" تەواو بکات، بەڵکو بێ شک لە ژێر باری قورسی هەژاری و بێ ئەنواییدا دەری نەدەبرد و سەری دەنایەوە. سەرەڕای ئەم بارودۆخە نالەبارەی ژیان، رەوت و لایەنە سوسیالیستە وردە بورژوائی و بە گشتی ناکرێکارییەکان کە بالادەست بوون، مارکس یان ناچار کرد خەباتێکی بەردەوام لە دژیان بباتە پێش. زۆر جاریش

---

[٨] - «پییەر ژوزف پرۆدۆن،١٨٠٤-١٨٦٥» ئابووریزان و کۆمەڵناسی فەرانسەیی، بیرمەندێکی وردەبورژوایی و یەکێک لە بناخەدانەرانی ئانارشیزم بوو. پرۆدۆن یەکەمجار و یەکەم کەس بوو کە وشەی ئانارشی لە نوسراوەکانیدا بەکار هێنا. پرۆدۆن لە روانگەی وردەبورژوایەکی تورەی هیچ پێنەماو رەخنەی لە سەرمایەداری روو لەگەشە دەگرت. هەرچەند بە زمانێکی زبر ڕەخنەی لە خاوەنیەتی سەرمایەداری دەگرت، بەلام بە کردەوە تایبەتمەندی کۆنەپارێزانەی هەبوو، چونکا هەر چاوی لە رابردو بوو. ئەم بیروراپانەی پرۆدۆن لەبەر رواڵەتی رەخنەگرانەیان ماوەیەک لە ناو لاواندا برەوی هەبوو، بەتایبەت لە فەرانسە بەشێک لە بزوتنەوەی شۆرشگێری بە شوێن خۆیدا راکێشابوو. (و.ف)

دەبوو بەرپرچی هێرشی شەخسی، درندانە و ئاوسار پساویان بداتەوە کە دەیانکردە سەری بۆ نمونە ئاغای ڤۆگت[9]«Herr Vogt».

وردەوردە مارکس خۆی لە کۆڕ و کۆمەڵی کۆچکردوەکان دەکشاندەوە و وەرگەڕایەوە سەر پێگەیاندن و پوختەکردنی تئۆری ماتریالیستی و بەهێزکردنی لایەنی گۆرانکاریدەر و شۆڕشگێڕانەی ئەم زانستە و هەموو بڕشت و توانای خۆی زیاتر بۆ خوێندنەوەی ئابوری سیاسی تەرخان دەکرد. لەم ماوەیەدا بوو کە زنجیرە بەرهەمێکی مێژوویی، لەوانە: « رەخنە لە سەر ئابوری سیاسی ١٨٥٩» و «کاپیتاڵ ـ بەرگی یەکەم ١٨٦٧» بڵاوکرانەوە. دواتر لە بەشی فێرکراوەکانی مارکسدا زیاتریان لە سەر دەڕۆین

دەورانی گەشەی بزوتنەوە دمۆکراتیکەکان لە کۆتایی پەنجا و شەستەکاندا جارێکی دیکە مارکسیان بەرەو هەڵسوڕانی بەکردەوە راکێشا. لە ٢٨ی سپتامبری ساڵی ١٨٦٤دا رێکخراوی بە ناوبانگی«ئینتر ناسیونالی یەکەم» واتە «کۆمەڵەی هاورێیەتی نێونەتەوەیی کرێکاران» لە لەندەن دامەزرا. مارکس جەمسەر و هەناوی ئەم رێکخراوەیە بوو. بۆ خۆی یەکەم پەیام و زۆربەی بڕیارنامە و راگەیاندن و بەیاننامەکانی دەنووسی. مارکس هەوڵی دەدا جولانەوەی کرێکاری لە وڵاتانی جۆربەجۆر یەکبخات، هەوڵی دەدا شێوە جۆربەجۆرەکانی سوسیالیزمی ناکرێکاری و دموکراتیکی وەک ؛"مازینی[10]"، "پرۆدۆن"،" باکۆنین[11]"، "تریدیۆنیزمی ئینگلسیی[12]" هەروەها بادانەوەکانی "لاساڵ[13]" بەرەو ڕاست لە ئاڵمان و هیتر، ڕێنوێنی و هیدایەت بکات و بیانخاتە سەر شارێگەی هەڵسوڕانی بەکردەوەی هاوبەش. لە هەمان حاڵدا

---

[8] ـ «کارڵ ڤۆگت،١٨١٧ـ١٨٤٥» سروشت ناسی ئاڵمانی و یەکێکە لە نوێنەرانی ماتریالیزمی ڕەشۆکی. "ڤۆگت" بەشداری شۆڕشی ساڵی ١٨٤٨ی ئاڵمانی کرد، بە توندی دژ بوو بە سوسیالیزمی زانستی، لە ڕاوکردن و بەدەستەوەدانی هەڵسوڕاوانی کرێکاریدا یارمەتی پولیسی دەدا و درۆ و تاوانی لە دژی مارکس و ئینگلس بلاو دەکردەوە. مارکس لە بەرهەمە رەخنەگرانەکەیدا بە ناوی " ئاغای ڤۆگت Herr Vogt " وەک سیخوڕ و فەرمانبەری نهێنی و موچەبگیری "لۆئی بناپارت" ناوی دەبا و لە قاوی دەدا.(و. ف)

[9] ـ «ژۆزیە مازینی ١٨٠٥ـ١٨٧٢» شۆڕشگێڕێکی ناسراوی ئیتالیایی، دموکرات بورژوا و یەکێک لە ڕێبەرانی جولانەوەی رزگاریخوازی نیشتمانی ئیتالیا بوو. "مازینی" لایەنگری جۆرێک سوسیالیزم بوو، سوسیالیزمێکی ئاوێتە لە گەڵ خەون و خەیاڵ، بە هومێد بوو کە دەکرێ لە رێگای هاریکاری کار و سەرمایە گیروگرفتە کرێکارییەکان چارەسەر بین! لە باری تاکتیکییەوە مەیلی بەرەو هەنگاوی پیلانگێڕانە هەبوو، لە بەرژەوەندی جوتیاران نەدەگەیشت. (و.ف)

[10] ـ «باکۆنین١٨١٧ـ ١٨٧٦» خاوەنڕایەکی ناردۆنیکی و ئانارشیست بوو. هاتە ناو ریزی ئینترناسیونال، بەلام قەت لە مارکس نەگەیشت، بەردەوام خەریکی خراپەکاری و دوبەرەکی نانەوە لە ناو ئینترناسیونالدا بوو. ئاخرەکەی لەم رێکخراوەیە دەرکرا. باکۆنین هەوڵی دەدا کرێکاران و زەحمەتکێشان لە هەرجۆرە دەخاڵەتکردن لە سیاسەت بگێڕێتەوە و ئیدعای دەکرد کرێکاران لە جیاتی سیاسەتکردن دەبێ "شۆڕش" بکەن! (و.ف)

[11] ـ «تریدیۆنیون» لە بریتانیا ناوی سەندیکا و یەکێتیە کرێکارییەکانە. لەم یەکێتییانەدا کرێکارانی پسپۆڕ بە پێی پیشەی خۆیان کۆ دەبنەوە. تریدیۆنیونەکان بە کۆمەڵ ئەندامی حیزبی کرێکارانی بریتانیان. تریدیۆنیونیزم Trade Unionismeسیستمی بیروڕاکانی ڕێبەرایەتی باڵی ڕاستی تریدیۆنیۆنەکانە کە جولانەوەی شۆڕشگێڕانەی کرێکاریی رەد دەکەنەوە و تەبلیغ بۆ ئاشتی چینایەتی دەکەن. (و.ف)

[12] ـ «فردیناڵد لاساڵ ١٨٢٥ ـ ١٨٦٤» سوسیالیستێکی وردەبورژوای ئاڵمانی بوو، لە بناخەدانەرانی یەکێتی سەرانسەریی کرێکاریی ئاڵمانە و نەخشێکی بەرچاو و باشی لە پەرە پێدانی جولانەوەی کرێکاری ئاڵماندا گێڕا، بەلام ڕوانگەی هەلپەرستانەی هەبوو. کاتێ بەشێکی دیکەی جولانەوەی کرێکاری ئاڵمان لە گەڵ لاساڵ دا یەکیان گرت تا حیزبێکی یەکگرتووی کرێکاریی ئاڵمان پێک بهێنن. لاساڵ بیروڕا ئۆپۆرتونیستییەکانی هێنایە ناو ئەم حیزبە و شوێنەواری خراپی لە سەر گەشەی دوا رۆژی حیزبەکە بەجێهێشت. (و.ف)

له بەرامبەر تیوری و تێڕوانینە هەڵە و پەڵەکانی ئەم تاقم و لایەنانەدا دەوەستایەوە. بەمجۆرە گەڵالەی ڕێبازێکی یەکگرتووانەی خەباتی کرێکاری چینی پرۆلیتاریای لە وڵاتانی جۆربەجۆر دادەرشت.

پاش هەرەس هێنانی کۆمۆنی پاریس کە مارکس بە رووداوێکی "زۆر قوڵ، پرشنگدار، بەجێ، کارا و شۆرشگێر" هەڵیدەسەنگاند«بڕواننە شەری ناوخۆ لە پاریس ـ ١٨٧١» هەروەها پاش دابڕانێک کە باکۆنیستەکان خستیانە قەوارەی ئینترناسیونال، ئیتر نەدەکرا ئەم ڕێکخراوەیە لە ئوروپادا درێژەبە کاری خۆی بدا. هەر بۆیە «شۆرای گشتی ئینترناسیونال» لە دوای کۆنگرەی لاهە(١٨٧٢) بە هەوڵ و کۆششی مارکس گوێزرایەوە بۆ نیویۆرک. بەمجۆرە ئینترناسیونالی یەکەم کۆتایی بە دەوری مێژوویی خۆی هێنا و دەورانی گەشەی زۆر مەزنتری جولانەوەی کرێکاری لە هەموو وڵاتانی دنیا جێگەی گرتەوە. دەورانێک کە تێیدا ئەم جولانەوەیە پانتاییەکی زۆرتری دەتەنییەوە و حیزبی سوسیالیستی کرێکاریی بەربلاو و جەماوەری، لە چوارچێوەی هەر دەوڵەتێکی نەتەوەییدا بە جیاجیا پێک دەهاتن.

مارکس بەردەوام درێژەی بە کاری پوختەکردنی زانیارییەکانی خۆی لەمەر ئابوری سیاسی دەدا و لە هەوڵی ئەوەدا بوو "کاپیتاڵ" تەواو بکات. بۆ ئەم کارە دەستاژۆ و ماتریاڵی نوێی کۆ دەکردەوە، زمانی تازە فێر دەبوو(وەک روسی). بەلام کاری قورس لە ئینترناسیونال و کاری قورستری فکری و تیوریکی، ساغ و سلامەتی مارکسی بە تەواوی تێکدا، نەخۆشی بڕستی لێ بڕی و نەیتوانی کۆتایی بە "کاپیتاڵ" بهێنێ.

لە٢ی دسامبری ساڵی ١٨٨١ ژنیفێنی هاوسەری مرد، بۆخۆشی ساڵ و نیوێک دواتر لە ١٤ی مارسی ١٨٨٣دا بە هێمنی لە سەر کورسییەکەی چاوی لێکناو چووە خەوی هەتاهەتاییەوە. مارکس لە لەندەن، لە گۆرستانی«هایکت Highate» لە تەنیشت "ژنی فن وستفالێن"ی هاوسەری نێژرا. چەند منالێکیشیان هەر لە تەمەنی ساواییدا چاویان لێک نا، ئەورۆژانەی کە هەژاری و دەستەنگییەکی ئەستەم باڵی بەسەر ژیانی خاوخێزانییاندا کێشابوو. مارکس سێ کچی هەبوو کە شوویان بە سێ سوسیالیستی بریتانی و فەرانسەیی، بە ناوەکانی «ئالئۆنۆڕالینگ Aveling» ، «لاورالافارگLafargue»، «جنی لۆنگە Longuet». کوری "جنی لۆنگە" ئەندامی حیزبی سوسیالیستی فەرانسەیە.

کۆتایی بەشی یەکەم